

Anne-Laure Van Bruaene, *Om beters wille. Rederijerskamers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden (1400-1650)* (Amsterdam: AUP, 2008) 376 p.
ISBN 9789053565612.

Geen fenomeen zo kenmerkend voor de Nederlandse literatuur als de rederijers. Iedereen die wel eens in een ander land en in een andere taal over rederijers heeft gesproken, heeft dit ondervonden: tal van begrippen moet je uitleggen – refrein, prince, factor, kamer, landjuweel, spel van zinne – en voor geen ervan is er een alleszins bevredigende vertaling in het Frans, Duits of Engels. Telkens moet je weer uitleggen dat rederijers geen *Minnesänger* zijn, dat ze ook in veel opzichten verschillen van *rhétoriciens*, dat ze, met andere woorden, een kenmerkend fenomeen zijn voor de Nederlandse letterkunde. En meer dan dat: de rederijersbeweging heeft op een beslissende manier bijgedragen aan de wording van de samenleving in de Nederlanden. Want terwijl het beoefenen van de *retorijcke* in het centrum stond van hun bezigheden zorgden de opzet van hun organisatie, de inhoud van hun teksten en de gretigheid om zich met actuele zaken bezig te houden voor een prominente bijdrage aan het publieke debat aan het einde van de middeleeuwen en in de vroegmoderne tijd. Al vanaf de eerste historische belangstelling voor rederijers was juist hiervoor aandacht. Een interessant en vroeg voorbeeld biedt P.C. Hooft, in zijn jeugd zelf lid van de Amsterdamse kamer, die rederijers een beslissende rol toedicht in de Opstand. En ook de eerste wetenschappelijke aandacht in de negentiende eeuw heeft volop oog voor de religieuze en maatschappelijke betrokkenheid van rederijers. Maar hoe ze deze rol verwierven, tot welke lagen van de samenleving ze behoorden, hoe ze zich nu precies organiseerden, hoe de opkomst en verbreiding van de rederijkerij plaatsvonden en ook waar de eerste sporen aanwijsbaar zijn, was verre van duidelijk. In de geschiedschrijving van deze beweging speelden mythevorming en misvattingen een grote rol. Het recent afgeronde onderzoeksprogramma *Rederijers: conformisten en rebellen. Literatuur, cultuur en stedelijke netwerken (1400-1650)* heeft veel van deze misvattingen zichtbaar gemaakt en gecorrigeerd. Door ambitieus en grootschalig opgezet onderzoek, waarin historici een beeldbepalende rol speelden, is de kennis over rederijers belangrijk uitgebreid en zijn inzichten verdiept.

Om beters wille. Rederijers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden (1400-1650), de goedgeschreven en prettig leesbare bewerking van het proefschrift van Anne-Laure Van Bruaene, biedt zo ongeveer alles wat ik me als literatuurhistoricus wens (en de hiervoor geschreven alinea draagt al het stempel van de inzichten die haar onderzoek heeft opgeleverd). Het boek begint met een scherp geformuleerde uiteenzetting over de probleemstelling en opzet, waarin belangrijke begrippen worden afgebakend en waarbij subtiel wordt opgemerkt dat in de cultuurgeschiedenis van deze periode, waarin steden zo'n dominante rol spelen, zelden expliciet wordt gemaakt wat nu onder een stad verstaan wordt. Ondubbelzinnig en goed bruikbaar is haar definitie van een rederijerskamer: een broederschap of gilde die zich toelegt op toneel en/of gedichten en waarvan de leden hun activiteit omschrijven als 'const van retorike'. Rederijers zijn rederijers omdat ze zichzelf als zodanig bestempelen!

Van Bruaene toont zich vertrouwd met heel divers internationaal onderzoek en positioneert zich daarbinnen. Het gaat in deze studie niet om de letterkundige activiteiten van rederijers, maar veel breder, om de collectieve culturele praktijken van de middengroepen die zich daarmee binnen het kader van rederijerskamers een eigen identiteit verwerven.

In het eerste deel van de studie staan de protagonisten, zoals Van Bruaene ze aanduidt, centraal. Ze beschrijft de oorsprong van de rederijkerij, situeert deze binnen de cultuur waarin religieuze omgangingen en feesten een belangrijke rol speelden, en weerlegt overtuigend de regelmatig gehoorde claim dat Den Boeck uit Brussel in 1401 de eerste kamer geweest zou zijn. Van Bruaene situeert het ontstaan van de beweging in Zuid- en West-Vlaanderen, met de Brugse Heilige Geestkamer als vermoedelijk oudste, en in een aantal opzichten prototypische, gezelschap. De eerste kamers komen voort uit stedelijke middengroepen en al snel zien stad en vorst het belang ervan in. Zowel de vaak voorzichtige pogingen van Karel de Stoute als de nadrukkelijker geregisseerde inspanningen van Maximiliaan en Filips de Schone – door Van Bruaene dan ook als cultuuroffensief aangeduid – worden overzichtelijk in kaart gebracht en teruggebracht tot wat ze in werkelijkheid waren: vorstelijke pogingen om greep te krijgen op een beweging die uiteindelijk toch de krachtige positie van de steden weerspiegelde.

Voorbeeldig zijn de hoofdstukken waarin de rol van de rederijkers in de hervorming aan bod komt. Tussen het wegpoetsen van hun rol daar binnen en het in de frontlinie plaatsen – zoals in het verleden vaak gebeurde – kiest Van Bruaene een genuanceerde positie. Maar die leidt er geenszins toe dat de rederijkers weggeschreven worden uit de geschiedenis van de roerige zestiende eeuw. Als opinievormers gaven ze volop ruimte voor het debat en, zo luidt de conclusie: ‘Hierdoor hebben de rederijkers de Opstand mentaal mee voorbereid’ (p. 192).

Het grote eerste deel van Van Bruaenes studie is rijk aan materiaal en laat helder zien dat er grote onderlinge verschillen waren in institutionele en praktische zin. De vraag: wat is een prince of wat is een kamer, is niet eenduidig te beantwoorden, en naar nu duidelijk is komt dit niet door gebrek aan kennis, maar hangt dit sterk samen met de lokale en regionale verschillen. Daarbij is het goed op te merken dat Vlaanderen en Brabant niet alleen door de wedstrijdcultuur van elkaar te onderscheiden zijn, maar ook in diverse andere opzichten. En ook is helder dat de culturele scheiding tussen Noord en Zuid een van de constanten in de rederijkersbeweging is. Wie de rederijkers als seismograaf beschouwt, moet wel constateren dat er altijd een kloof heeft bestaan het noorden en het zuiden van de Nederlanden.

Het tweede en veel beknoptere deel van de studie gaat in op de wijze waarop de rederijkers hun aandeel in de publieke cultuur legitimeerden. Devotie kwam daarbij op de eerste plaats (andere thema's zijn harmonie en eer, en lering en vermaak), en dit thema laat de verwevenheid van rederijkers met de corporatieve samenleving goed zien. Van Bruaene besluit het hoofdstuk hierover met de gedurfde maar binnen haar studie volkomen vanzelfsprekende constatering: ‘de rederijkers [hebben] daardoor in belangrijke mate de stedelijke cultuur in de Nederlanden bepaald’ (p. 215).

Om beters wille is het werk van een historicus die alles te voorschijn heeft gehaald om de institutionele geschiedenis tot in de kleinste details te ontwarren, zonder daarbij de grote lijnen en de cultuurhistorische inbedding en betekenis uit het oog te verliezen. Vooral in het tweede deel, over de motieven van rederijkers, wilde ik voortdurend de teksten die ze schreven er bij pakken. Wanneer bij ‘harmonie en eer’ het thema van de vrede ter sprake komt, zijn tientallen spelen en gedichten die hierop uitvoerig ingaan. En wanneer de grote rol van rederijkers binnen de reformatie behandeld wordt (en dan denk ik aan het prachtige hoofdstuk over de Brusselse ‘schandaleuze spelen’), zou ik graag het werk van Anna Bijns of de Gentse Spelen erbij betrekken. Maar als ik de auteur de vraag zou stellen waarom ze die teksten niet bespreekt,

zou ze mogen zeggen: 'ga daar zelf maar mee aan de slag, het is nu weer de beurt aan de letterkundigen'. Ze zou dan groot gelijk hebben. Van Bruaene heeft de rederijkers immers overtuigend een centrale plaats gegeven in de wording van de cultuur en samenleving van de Nederlanden.

Eén klein maar serieus punt van kritiek: veel van de verantwoording is te vinden in digitale bestanden. Een deel daarvan is beschikbaar binnen www.dbnl.org, een ander deel is via de website van de uitgever te raadplegen. Deze verspreide beschikbaarheid maakt de toegang tot dit overvloedige bronnenmateriaal wat mij betreft te onoverzichtelijk en te kwetsbaar.

Johan Oosterman
Radboud Universiteit Nijmegen
HLCs/Opleiding Nederlandse Taal en Cultuur

Jelle Haemers, *For the common good. State power and urban revolts in the reign of Mary of Burgundy (1477-1482)*. Studies in European urban history (1100-1800) 17 (Turnhout: Brepols, 2009). xii + 320 p. ISBN 978-2-503-52986-8.

De geschiedenis van de Bourgondische Nederlanden in de laatste decennia van de vijftiende eeuw is bepaald complex. De dood van hertog Karel de Stoute (1477) leidde een turbulente periode in. Jelle Haemers presenteert in deze bewerking van zijn proefschrift voor Vlaanderen een geschiedenis van de jaren na 1477, waarin hij zoekt naar de samenhang tussen politieke, economische en financiële ontwikkelingen. Hij kon daarbij voortbouwen op een lange onderzoekstraditie aan de Universiteit Gent, waar in de loop der tijd een grote expertise samengebracht is omtrent de laatmiddeleeuwse Vlaamse steden en de Bourgondische staat.

De op het eerste gezicht opmerkelijk korte bestudeerde periode 1477-1482 vormde de opmaat voor de Vlaamse Opstand (1482-1492), waarin Maximiliaan van Oostenrijk met de Vlaamse steden in militair conflict kwam over de vraag hoe het graafschap geregeerd zou moeten worden. Maximiliaan stond een sterke, gecentraliseerde staat voor met hemzelf aan het hoofd in naam van zijn minderjarige zoon Filips (de Schone). De steden zagen meer in een federale staat die hen veel vrijheid zou bieden en waarin alleen bij noodzaak en in goed overleg op centraal niveau politiek bedreven mocht worden. Maximiliaan speelde daarin geen rol van betekenis. Deze visies op de staat waren in 1482 niet nieuw en Haemers stelt zich ten doel uit te zoeken wie of welke groepen zich achter welke staatsideologie stelden in de vijf jaar voorafgaand aan de Opstand, en waarom.

Het betoog is opgedeeld in drie aparte hoofdstukken. Het eerste gaat over de staat en biedt een soort kader voor de studie van de adel, die er verhoudingsgewijs overigens bekaaid afkomt (tweede hoofdstuk), en de steden (derde hoofdstuk). De verlening van de Grote Privileges in 1477 betekende een voorlopige overwinning voor de federalisten. Maximiliaan probeerde de schade aan de centrale staat te herstellen, maar joeg de steden daarmee tegen zich in het harnas, vooral Gent. Haemers illustreert dit aan de hand van de belastingheffing in Vlaanderen, een ingewikkelde materie waarvan hij een knap overzicht geeft.

Het overgrote gedeelte van het boek is echter gewijd aan wat Pierre Bourdieu sociaal kapitaal noemde en wat historici operationaliseren als netwerken. Haemers